

Проф. др Урош В. Шуваковић¹
Универзитет у Београду
Учитељски факултет
Катедра за филозофију и
друштвене науке
Српска академија образовања
Београд (Србија)

Оригинални научни рад
Српска академија образовања
Годишњак за 2020. годину
УДК: 371
Стр. 146-158

УЏБЕНИК НИЈЕ РОБА²
ИЛИ
О ПОСЛЕДИЦАМА ТРЕТИРАЊА УЏБЕНИКА ИСКЉУЧИВО КАО
ПРОИЗВОДА КОЈИ ИЗДАВАЧУ ДОНОСИ ПРОФИТ

***Апстракт:** У раду се аргументује теза да је уџбеник, као основно дидактичко средство, књига која треба да служи просвећивању народа, пре свега да помогне процес учења код деце, а не да буде производ који омогућава издавачима енормну зараду. Ако се ствар тако посматра, постаје јасно због чега уџбеник није роба као и свака друга, већ основно дидактичко средство чијој изради држава мора да посвети пуну пажњу, поготову када се ради о основношколским уџбеницима.*

***Кључне речи:** школски уџбеници, тржиште, профит, вредносни утицај, улога државе.*

*Основно образовање је обавезно и бесплатно,
а средње образовање је бесплатно.
(Устав Републике Србије, 2006, чл. 71. ст. 2)*

Уставна одредба из важећег Устава Републике Србије никако не би смела да буде схваћена тек као пука прокламација заостала из социјалистичких времена, премда она извесно јесте социјалистичка тековина у погледу осмогодишњег обавезног и бесплатног школовања и средњошколског бесплатног школовања. Имајући у виду овакво опредељење уставотвораца, али и достигнућа наука о образовању, ми ћемо у овом раду аргументовати тезу зашто уџбеник није роба и због чега је важно да му држава посвети дужну пажњу.

¹ uros.suvakovic@uf.bg.ac.rs

² Рад је резултат научно-истраживачке делатности Учитељског факултета Универзитета у Београду, коју

финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

Кратак преглед приватизације у области образовања у Србији

Најпре, морамо да констатујемо да не постоји ништа бесплатно, па ни основно образовање. Оно се плаћа из џепова пореских обвезника, на солидаран начин: свој деци се обезбеђује бесплатно основно осомогодишње школовање, од новца који у буџет уплаћују различити субјекти, укључујући и лица која немају децу. То је принцип *солидарности*. О томе пише и Чомски, када описује "напад на јавно образовање". "Јавне школе заснивају се на принципу солидарности. Ја више немам децу која похађају школу. Моја деца су одрасла, али принцип солидарности каже да `радо плаћам порез како би и оно дете с друге стране улице могло да иде у школу`. То је нормално људско осећање. Зато то људима ваља избацити из главе. `Моја деца више не иду у школу. Зашто бих онда плаћао тај порез? Приватизујте то` и тако даље. Јавни образовни систем - од вртића па све до факултетског образовања - под великим је притиском. А то је оно што смо сматрали једним од драгуља америчког друштва" (Чомски, 2017: 75).

Иако Србија нема много сличности са Америком, напад на бесплатно образовање је једна од малобројних заједничких карактеристика. Наравно, Србији та новост много теже пада, пошто су њени грађани све до периода транзиције били навикнути на бесплатно школство: од предшколских установа до факултета. Прва предшколска установа - вртић "Станком бајка" добио је одобрење власти за рад 1992. када и прва приватна основна школа "Милош Црњански", док је прва приватна средња школа - гимназија "Црњански" основана тек 2002. Први приватни "Универзитет Браћа Карић" добио је дозволу за рад 1993. године. Како се може уочити, приватизација у области образовања у Србији ишла је постепено, а започета је још у последњој деценији XX века, да би у прве две деценије XXI века она добила на убрзању, пре свега кроз отварање великог броја приватних високошколских установа³. Најмање је отворено приватних основних школа, свега 11⁴, 1 основна музичка школа у Београду, али и 9 школа чији је оснивач страног лице⁵ (МПНТР, s.a.), док је чак 332 приватне предшколске установе основано у Србији, од којих 286 у Београду. Интересантно је уочити да је дозвола за рад за чак 130 предшколских установа издата у 2018. години (МПНТР, 25.01.2021). Када су у питању средње школе и гимназије, према подацима надлежног Министарства њих у Србији има 49, од којих већина има већи број различитих усмерења, али неке и своја издвојена одељења изван седишта матичне школе (МПНТР, 27.08.2020).

³ У тренутку писања овог рада, Србија има 9 државних и 10 приватних универзитета. Додуше, значајно је већи број студената који студирају на државним универзитетима, али такав је случај и са другим школским установама. На приватне установе иде онај који може то да плати.

⁴ Све у Београду, осим по једне у Новом пазару и у Јагодини.

⁵ Све у Београду

Потребно је, међутим, учити да није проблем у врсти својине васпитно-образовних установа, већ и циљу њиховог формирања. За разлику од јавних школа које се формирају у просветитељску сврху, приватне образовне установе се формирају у сврху остваривања профита њихових власника. Не треба онда ни наглашавати да оне нису бесплатне за ђаке и њихове родитеље, па се када је у питању оснивање приватних основних и средњих школа поставља и питање уставности издавања дозвола за такву врсту делатности. Остварени профит се не улаже даље у побољшање квалитета образовања, услова рада, стипендирања студената, истраживања која могу да донесу комерцијалну добит и сл, како се то чини на приватним престижним универзитетима нпр. у САД, већ се он усмерава првенствено ка повећању капитала оснивача ових установа. На примеру високошколских установа на то указује професор Данило Ж. Марковић: "Скоро у свим случајевима оснивања ових установа, њихови оснивачи не пласирају свој капитал, већ стичу капитал од високих школарина студената...За овакву друштвено-неприхватљиву праксу одговорна је држава која се крије иза схватања о дерегулацији и либерализацији приватног предузетништва" (Марковић, 2008: 13). Суштина је у томе да је криза јавних финансија водила смањивању улагања државе у државне универзитете, док су капиталисти уочили да се на образовању може зарадити, принуђујући ткао и државне универзитете да заузимају протржишни став, што је све водило настанку феномена *академског капитализма* (Лукашук, 2013: 519). На примеру Србије ова појава је сасвим очигледна: са изузетком Универзитета у Приштини (са привременим седиштем у Косовској Митровици) у школској 2018/19 години удео самофинансирајућих студената је удвостручен у односу на шк. 1993/94 годину, при чему он на Универзитету у Београду чини чак 58,2% студената! (Шуваковић, 2019: 977).

II

Да ли оно што је бесплатно родитељи треба да плаћају?

Питање из овог поднасловa звучи бесмислено, међутим лако је уверити се да то није тако. Устав наше земље прописује бесплатно основно и средње школство, при чему је основно школство обавезно. Ако занемаримо издате дозволе за рад пориватних основних и средњих школа које се плаћају, за шта смо већ устврдили да је са уставног становишта спорно, поставља се питање шта је заправо бесплатно у нашем школству? Извесно, бесплатно је коришћење школских зграда, игралишта, сала за физкултуру, са све потгребним намештајем и опремом, који су, по правилу, веома стари. Дакле, коришћење државног школског простора родитељи не плаћају. Бесплатна су и предавања учитеља и професора, пошто они примају плате из буџета. Да ли су сасвим бесплатна? То је велико питање. Сведоци смо да је много ученика принуђено да узима приватне часове како би добили позитивне оцене. За припрему мале матуре постоје основане агенције које ученике припремају за полагање ових

испита. Питање је сада чему их наставници уче, уколико су родитељи ученика принуђени да плаћају допунске приватне часове како би се ученицима разјаснило градиво које је требало да им наставници у школама разјасне? Овде се не ради о појави да наставник шаље свом колеги из друге школе ученика да га приватно подучава и обратно, иако такве ситуације нису ретке. Ради се о томе да наставници из неких разлога - које би требало детаљно истражити и који могу да буду и објективне и субјективне природе - нису у стању да ученицима пруже на часовима оно знање које потом захтевају од њих да га искажу када одговарају или када полажу малу матуру. У неким школама постоји и развијена допунска и додатна настава, у неким је она у врло рудименталном виду. Све у свему, терет плаћања за наставу предвиђеног градива делимично пада на родитеље, па се никако не може рећи да је настава у јавним (= државним) школама бесплатна.

Коначно, долазимо и до питања бесплатних уџбеника. Они нису бесплатни, а јесу дидактичко средство без кога настава није могућа, "основни извор знања намењен ученицима" (Вилотијевић, 2000: 467). Њихов дидактички значај је тим већи, уколико се ради о млађим разредима. У различитим периодима наше школске историје они су били бесплатни: старије генерације се сећају да смо у времену самоуправног социјализма у основној школи добијали уџбенике, користили их и враћали их очуване како би наредна генерација ученика могла да их користи. И тако неколико генерација је учило из исте књиге. Слично је решење било примењивано и пре десетак година, када је министар просвете био социјалиста др Жарко Обрадовић. Међутим, од 2003. године долази до демонополизације тржишта уџбеника. Завод за уџбенике и наставна средства, као до тада једини издавач, губи монополску улогу, да би 2015. године у Србији било лиценцирано чак 79 издавача уџбеника за основну школу (Делић, Кузмановић, 2018: 423). Ово није значило демонополизацију, већ атомизацију тржишта уџбеника. Толики број издавача уџбеника, који су на малом српском тржишту наступили у броји за профит, проузроковао је да је "оборен је основни закон политичке економије да демонополизација производње, настанак конкуренције, значи и пад цена производа. Десило се управо супротно: са демонополизацијом Завода за уџбенике, цене уџбеника су драстично скочиле, пошто су тиражи мали, а тржиште издељено" (Шуваковић, 2018: 200). Осим тога, приликом доношења одлуке о демонополизацији издавања уџбеника, пошло се од тога да једно предузеће има монопол на тржишту за издавање уџбеника; није се узело у обзир да интелектуални монопол није постојао, пошто је готово за све главне предмете Завод за уџбенике објављивао бар по један алтернативни уџбеник. Другим речима, постојала је могућност избора. Када је извршена демонополизација, уведено је лиценцирање издавача, па се стигло до бројке од 79 издавача, да би се потом прешло на систем цензуса: одобравају се они "уџбеници за исти предмет у истом разреду које су изабрале школе које похађа најмање 5% ученика одређене генерације" (Закон о уџбеницима, 2015, чл. 17. ст. 2). Ако има више издања са учешћем од 5%, бирају се првих шест са највишим учешћем, а

аколико их нема довољно са 5% бирају се прва три са највишим уделом. Каснијим законским изменама и овај цензус је укинут, па је сваки уџбеник који прође прописану процедуру уврштаван у Каталог одобрених уџбеника.

При свему овоме, уџбенике рецензира Завод за унапређивање образовања и васпитања (ЗУОВ), који би требало да се придржава прописаних програма за одређене разреде и предмете, а у коначном одобрава министар просвете на предлог ЗУОВ. Заступници либералног приступа као главни аргумент и наглашавају то да је њихов уџбеник одобрила држава, те да је самим тим он у складу са предвиђеним програмом и најбољим методичко-дидактичким стандардима. Да ли је баш тако? Да ли, ако је одобрено нпр. 15 буквара за први разред основне школе, сваки једнако добар и једнаког квалитета? Да ли је уједначена нпр. ортографија? Према Катлогу одобрених уџбеника у шк. 2019/20. години нашло се чак 15 буквара публикованих од 10 издавача (в. Табела 1).

Табела 1: Преглед издавача и броја буквара који су им одобрени за издавање у шк. 2019/20. години⁶

НАЗИВ ИЗДАВАЧА	БРОЈ ОДОБРЕНИХ БУКВАРА
БИГЗ школство	2
Креативни центар	2
Герундијум	1
Едука	1
Клетт	1
Фреска	1
Нови логос	2
ЈП Завод за уџбенике	2
Нова школа	1
Вулкан издаваштво	2
УКУПАН БРОЈ ИЗДАВАЧА: 10	УКУПАН БРОЈ РАЗНИХ БУКВАРА: 15

Уколико се узме у обзир да је школске 2019/20 године у први разред основне школе, према подацима Републичког завода за статистику, уписано 64015 ученика⁷ излази да је просечан тираж буквара око 4300 примерака. Свакако, неки имају значајно већи тираж, други значајно мањи. Али се свакако поставља питање сврхе толиког броја буквара. Још од Коменског влада правило: "Биће такође добро да исте књиге буду истог издања, да се подударају и у страницама и у редовима, да се лако налази и памти где је шта" (Коменски, 1997: 167). Оваква пролиферација уџбеника, па и букваца као књиге са којом

⁶ Извор: <http://www.mpn.gov.rs/udzbenici/> приступљено 10/03/2021.

⁷ Извор: <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/11020301?languageCode=sr-Latn> приступљено 10/03/2021.

се ђак сусреће као својом првом књигом, у потпуности се оглушује о ово дидактичко начело.

Дакле, дидактичка сврха не постоји. Супротно, она би постојала када би постојао само један буквар којим би се сви ђаци у Србији (и српском културном кругу) служили. Могуће је, међутим, уочити неке друге сврхе. Прва од њих јесте профит. Њега остварују приватни, често и инострани, издавачи. Губитник је држава, која уместо да има добит од рада свог предузећа ЈП Завод за уџбенике, има од њега губитак и плаћени порез. Други, инострани издавачи, плаћају порез у Србију, али добит износе из Србије, у домицилне земље својих издавача. То је исти принцип по коме је укинута домаће банкарство, да би добит од пословања страних банака у Србији била извлачена из Србије. Дакле, ради се о некој врсти неоколонијалне експлоатације, која се овог пута одвија кроз издавачку делатност уџбеника, од којих се многи чак и не штампају у Србији, већ тамо где је то јевтиније (нпр. у Бугарској, Кини, итд), па се онда готови увозе. Дакле, остварује се максимализација профита на отвореном српском тржишту. И следећи аспект који је значајан: држава Србија не штити своје грађане, већ допушта да буду уцењивани на начин да школе (читај: директори и њихови сарадници) врше избор уџбеника, које су родитељи *од свог новца дужни да купе*. Уколико се прихвати "аргумент" да су сви одобрени уџбеници прошли исту рецензију ЗУОВ и да их је све одобрио министар просвете⁸, због чега онда школе бирају уџбенике? Ако желимо да поступамо по принципу "нека цвета хиљаду цветова" - нека се користи хиљаду уџбеника, онда би било природно дозволити родитељима да купе уџбеник за свог ђака који они одаберу. Јер они *то плаћају*, а надлежни државни орган је све одобрио, према томе прогласио их једнаким у смислу поштовања програма, као и примене дидактичко-методичких садржаја. Одлучивање директора и њихових сарадника о томе на који ће начин родитељи да троше свој новац, супротно је Уставу Републике Србије који гарантује право приватне својине. Када би држава плаћала те уџбенике, онда би они могли да сугеришу избор. По чему су директори, савети родитеља и наставници компетентнији за одабир уџбеника, од ЗУОВ који их је одобрио? И како се та компетентност у школи Х одражава да се одабери уџбеници једног издавача, а у школи Y, две улице даље, да се одаберу уџбеници другог издавача? И какав је утицај самих издавача на одабир уџбеника? Постоји ли ту простор за тзв. системску корупцију? И да ли су се још пре пет година стекли услови за констатовање монопола будући да је једна издавачка кућа купујући неколико других издавачких кућа остварила натполовично учешће у тржишту уџбеника у Србији? Све су ово озбиљна питања, која се постављају *искључиво* због тога што је неко смислио да се уџбеници у Србији третирају као свака друга роба, да се износе на пијацу, при чему је вредност тог тржишта у зависности од

⁸ И код креирања курикулума и одобравања уџбеника који би требало да буду на њима засновани, не треба сметнути с ума Аврамовићеву тезу о надређености европских стандарда у образовању националној образовној политици, односно о *десуверенизацији образовања* (Аврамовић, 2013: 75-76).

процена између 50 и 120 милиона евра годишње. Осим наведених аргумената, треба имати у виду да се родитељи излажу и бар још двема врстама додатних трошкова: а) деца не могу да наслеђују уџбенике своје старије браће, нарочито уколико је разлика у годинама мало већа; б) приликом преласка из једне школе у другу, родитељи се излажу захтеву за куповином нових уџбеника, оних које је та нова школа одабрала.

И у дидактичком смислу, још од Коменског важи начело *доступности уџбеника*, а ово начело је озбиљно доведено у питање, нарочито у породицама које имају двоје и више деце и којима такав "септембарски издатак" није ни мало лак. На родитеље је сваљен сав, не мали трошак куповине уџбеника, који би начелно требало да буду бесплатни, пошто је основно и средње образовање бесплатно. Из наше визуре обезбеђење бесплатних уџбеника свим ђацима би требало посматрати и као остварење начела опште доступности али и као допринос растерећењу породичних буџета, па следствено томе и као меру популационе политике.

III

О проблему научности и васпитања у ситуацији пролиферације броја уџбеника за исти предмет

Научност је основна вредност уџбеника. То значи да уџбеник мора да почива на научним чињеницама у вези са којима постоји општа сагласност у науци. У уџбеницима није допуштена полемика, нити изношење хипотеза њихових аутора, већ се могу изнети само неспорне научне истине. На жалост, уџбеници у Србији су препуни научно потпуно неутемељених тврдњи. Тако у уџбенику за историју за 7. разред основне школе, у издању БИГЗ-а⁹ стоји следећа тврдња: "Данак у крви је омогућавао дечама да напредују на друштвеној лествици, а они су заузврат били потпуно одани султану. Тако су многи од њих постали чланови важне и утицајне елите Османског царства", док се на крају лекције као задатак ученицима поставља питање да наведу "позитивне и негативне стране данка у крви". Историјски гледано, јањичари су били дечаци отимани од српских мајки, потурчени, васпитавани у османском духу, који су ратовали за тадашњу турску империју. Одвођење српске деце у јањичаре је називано "данак у крви" и представљало је вид опорезивања у живој деци како би се обезбедила војска за Отоманско царство. То се никако не може сматрати обликом социјалне проходности, пошто се радило о присили, једнако као што се ни насилно покрштавање Срба у НДХ не може сматрати условом социјалне проходности, већ елементом геноцида који је почињен над Србима током Другог светског рата.

Има у нашим уџбеницима и тврдњи које немају директне везе за српским националним идентитетом, већ представљају материјалне, научне

⁹ БИГЗ је купила Школска књига из Загреба. Аутори овог уџбеника су Александра Петровић, Весна Лучић и Перуника Петровић

грешке. Тако је у радној свесци за *српски језик* за трећи разред основне школе - у лекцији у којој се учи писање великом словом имена народа - дата карта Европе и као државе означена Ирска и Шведска. И све би то била пристојна илустрација писања имена народа велим словом, да је Шведска учртана тамо где јој је на карти место, а не тамо где се налази - Норвешка!¹⁰ У уџбенику за *биологију* за 8. разред основне школе издавачка кућа Клет¹¹ је нашла за сходно да ђацима објасни како се пол и род не поклапају, те како особа једног пола може да се осећа да припада неком другом роду, којих има више од два. Овде је више проблема: а) најпре ради се о уџбенику за *биологију*, б) биолошки, код људи постоје само два пола: мушки и женски¹², и то је једина научна истина, в) узраст ученика на нивоу 8. разреда дозвољава да се та истина разуме; г) увођење појма рода, који представља социјални конструкт¹³, а не биолошку датост, па роду уопште није место у биологији, а питање је да ли му је место и у социологији, осим као илустрацији идеолошких матрица радикалног феминизма и социјалног инжењеринга. Иста издавачка кућа у свом уџбенику из географије за 6. разред основне школе као пример "нерешеног спора између две стране" наводи случај Народне Републике Кине и "Републике Кине" (Тајван)¹⁴, што је све пропраћено картом на којој је Тајван јасно означен засебно од НР Кине. То само по себи представља оспоравање чињенице коју су прихватиле и Уједињене нације да је Тајван саставни део НР Кине, кроз "политику једне Кине", а такође је супротно и спољнополитичкој доктрини Србије.

Кроз уџбенике се, осим чињеница, ученици и васпитавају. Њихову васпитну улогу никако не треба пренебрегнути, као ни васпитну улогу школе у целини. Школа игра, што је још Диркем уочио, важну улогу у хомогенизацији друштва, кроз развијање вредности, моралних начела, вршећи просистемску социјализацију. Будући да су уџбеници главно дидактичко средство у том образовном процесу, јасно је да они нису само "шведски сто" на који су набацане пукe научне чињенице, већ и да се те чињенице интерпретирају на различите начине, да се користе различити друштвени контексти, да илустрације и примери битно утичу на разумевање чињеница,

¹⁰ "Радна свеска 3 уз уџбенички комплет српског језика и књижевности", издавач Нови логос, аутори Наташа Станковић-Шошо и Јелена Срдих.

¹¹ Аутори су Горан Корићанац, Ана Ђорђевић и Весна Албијанић.

¹² Ово не доводе у питање ни социолози феминистичке оријентације који пол дефинишу као "сложен скуп особина и понашања у људској врсти која су повезана или непосредно проистичу из карактера репродукције људи као врсте. Прва и основна особина је *полна разлика* - подела људских бића на мушкарце и жене према полним одликама и улогама у процесу репродукције" (Милић, 2007: 402)

¹³ За појам рода Анђелка Милић каже да су га "у друштвене науке увеле неофеминисткиње како би указале на суштинску, генеричку природу полних разлика које потичу од социокултурне детерминације, а не из *полне природе* људске врсте" (Милић, 2007: 498).

¹⁴ Аутор уџбеника је Тања Парезановић.

што све посебно важи када се ради о друштвено-хуманистичким наукама. Кроз учење језика усваја се и култура народа чији је то језик. Може се то рећи и сасвим огољено, онако како је то учинио Алтисер да је "доминантни државни идеолошки апарат - образовни апарат" (2015: 39). Питање које се поставља јесте у ком правцу се врши социјализација ћака у Србији ако се у уџбенику за техничко образовање за пети разред основне школе¹⁵ као илустрација регулисања саобраћаја нађе "прометник" - саобраћајац у униформи хрватског саобраћајца, а не саобраћни полицајац у униформи земље којој је тај уџбеник намењен - Србије?!¹⁶ Да не говоримо о уџбенику хрватског језика за ученике хрватске националне мањине у Србији, а што је откривено тек током телевизијских предавања за време пандемије COVID-19, у коме стоји да се у време НДХ „водила брига о чистоћи и правилној јавној употреби хрватскога језика и правописа“, да је у Краљевини СХС наметан српски језик, критикује се Новосадски споразум итд¹⁷, афирмише Декларација о називу и положају хрватског књижевног језика, која је била увод у Маспок 1971. године итд. Према томе, из увезеног уџбеника, ђаци у Србији се уче да је идеал чистоте хрватског језика био онај који је нормиран у НДХ! Да Србија није давних 80-их година XX века имала искуство са увозом уџбеника из Албаније који су албанско становништво на Космету упућивали на Албанију као њихову државу којој треба да се присаједине, не би чудило да прави грешке са увозом уџбеника и садржаја који, благо речено, антагонизирају децу још у основношколском узрасту.

IV

Ка закључивању

Неолиберална идеологија је нанела огромне штете човечанству. То се посебно осећа у оним земљама у којима је после Другог светског рата успостављен социјалистички друштвени поредак, као и у земљама које су прихватиле идеју "државе благостања". Одустајање од ових хуманистичких тековина бриге о јавном добру показало је све мане током колапса јавноздравствених система у време пандемије COVID-19, нарочито у Италији и Шпанији.

Није, међутим, само јавно здравство то које је уништено деловањем сила беспштедног тржишта. Иста је ситуација и са јавним школством које је, посебно у транзиционим земљама у великој мери девастирано (в. Шуваковић, 2014: 204-231). Тој девастацији је највише допринело препуштање установа образовања и васпитања деловању слепих сила тржишта. Просветитељско-хуманистичка мотивација је потиснута, а мотив профита је постао доминантан.

¹⁵ Издавач БИГЗ, аутори Драган Маринчић и Снежана Ранђеловић

¹⁶ <http://www.politika.rs/sr/clanak/40223/Hrvatski-policajac-u-srpskom-udzbeniku>

¹⁷ "Хрватска кријесница", уџбеник за осми разред основне школе, аутори Славица Ковач, Мирјана Јукић и Мери Јуричев-Думпавлов, издање Љевак школе, загреб, 2014. <http://flipbook.ucenjebezgranica.hr/hrvatska-krijesnica-8/#book5/14-15>

Уместо да се држава стара о школству као јавном добру, она га је препустила - у великој мери - тржишту. Ситуација са уџбеницима у Србији то веома добро илуструје. Србија је *уџбенички колонизирана*, а иностране компаније посредством којих се врши та колонизација се налазе претежно у Немачкој, Словенији и Хрватској. "Преко 80% уџбеника у Србији производе стране компаније, и то словеначко-немачке и хрватске" (Ђурковић, 2020: 251). То што су аутори уџбеника већином из Србије, само потврђује тврдњу о постојању *компрадорске интелигенције* (Антонић, 2010). Уџбеник као основно дидактичко средство је постао упитан, будући да су доведена у питање сама начела научности, једнообразности и доступности свима. Не само да се експлоатишу родитељи који су приморани да скупо плаћају те књиге и не само да се енорман профит остварен на продаји уџбеника одлива из земље, већ се врши и вредносни утицај на младе нараштаје у нашој земљи. То и јесте главни разлог због кога је потребно регулисати услове производње уџбеника, издавање уџбеника бар за идентитетске предмете поверити као јавно овлашћење Заводу за уџбенике као државном издавачу и, што је могуће пре, учинити уџбенике бесплатним за све ученике у Србији, бар када се ради о обавезној основној школи. Тада би они поново добили свој хуманистичко-просветитељски смисао и престали да буду роба као и све друго што се износи на тржиште.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Аврамовић, З. (2013). *Образовање у токовима друштва знања*, Београд: Завод за уџбенике
- Алтисер, Л. (2015). *Идеологија и државни идеолошки апарати*, 2. и допуњено издање. Лозница: Карпос
- Антонић, С. (2010). Компрадори. *Нова српска политичка мисао*, 9. април. Доступно на <http://www.nspm.rs/politicki-zivot/kompradori.html> приступљено 10/03/2021
- Вилотијевић, М. (2000). *Дидактика 3: организација наставе*. Београд: Завода за уџбенике и наставна средства, Учитељски факултет Универзитета у Београду
- Делић, Б., Кузмановић, Д. (2018). Питања тржишта уџбеника у Србији 2008-2016. *Култура полиса* 15 (35): 423-443. Доступно на <https://kpolisa.com/KP35/4-3%20DelicKuzovic.pdf> приступљено 10/03/2021
- Ђурковић, М. (2020). Биланс Петог октобра. У С. Орловић, Д. Ковачевић (ур.) *Двадесет година 5. октобра*, 245-260. Београд: Факултет политичких наука Универзитета у Београду - Центар за демократију, Hanns Seidel Stiftung
- Коменски, Ј. А. (1997). *Велика дидактика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
- Лукашук, О. С. (2013), „Глобализација как фактор трансформације вишег образованија“ у В. Вулетић, Ј. Ђирић, У. Шуваковић (прир. и ур)

Глобализација и десуверенизација. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини; Београд: Српско социолошко друштво, Институт за упоредно право. Доступно на: <https://drive.google.com/file/d/0BzVmKuYYMVVqLUFURWl0UEtsZms/view> приступљено 10/03/2021

Марковић, Данило Ж. (2008). *Глобализација и високошколско образовање*. Ниш: Универзитет у Нишу; Нови Пазар: Државни универзитет

Милић, А. (2007). Пол. У А. Мимица, М. Богдановић (прир). *Социолошки речник*, 402-403. Београд: Завод за уџбенике

Милић, А. (2007). Род. У А. Мимица, М. Богдановић (прир). *Социолошки речник*, 498-499. Београд: Завод за уџбенике

Чомски, Н. (2017). *Реквијем за амерички сан: десет принципа концентрације богатства и моћи*. Нови Сад: Академска књига

Шуваковић, У. (2019). Неки (друштвени) аспекти образовања у транзиционој Србији. *Социолошки преглед* 53 (3): 943-977. DOI: [10.5937/socpreg53-23765](https://doi.org/10.5937/socpreg53-23765)

Шуваковић, У. (2018). образовање на тржишту производи друштво необразованих. *Годишњак САО за 2017*, вол. XIII: 193-204. Доступно на <http://www.sao.org.rs/documents/2018/GODISNJAK%20SAO%20ZA%202017.%20GODINU.pdf> приступљено 10/03/2021

Шуваковић, У. (2014). *Транзиција: прилог социолошком проучавању друштвених промена*. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини

ДОКУМЕНТА

Закон о уџбеницима (2015). *Службени гласник РС* 68/18. Доступно на: <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD-%D0%BE-%D1%83%D1%9F%D0%B1%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%BC%D0%B0.pdf> приступљено 20/03/2021

Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије [МПНТР, 25.01.2021.]. "Верификоване приватне предшколске установе". Доступно на: <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2021/03/Privatne-predskolske-ustanove-januar-2021.pdf> приступљено 10/03/2021

Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије [МПНТР, 27.08.2020.]. "Списак приватних средњих школа". Доступно на <http://www.mpn.gov.rs/srednje-obrazovanje/> приступљено 10/03/2021

Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије [МПНТР, s.a.]. "Верификоване приватне основне школе". Доступно на: <http://www.mpn.gov.rs/prosveta/osnovno-obrazovanje-i-vaspitanje/> приступљено 20/03/2021

Устав Републике Србије (2006). *Службени гласник РС* 98/2006

Uroš V. Šuvaković¹⁸

University of Belgrade, Teacher Education Faculty,
Department of Philosophy and Social Sciences
Serbian Academy of Education
Belgrade (Serbia)

A TEXTBOOK IS NOT A COMMODITY¹⁹
OR
***ON CONSEQUENCES OF TREATING A TEXTBOOK SOLELY AS A PROFIT-
GENERATING PRODUCT TO THE PUBLISHER***

Neoliberal ideology has caused huge harm to the humanity. It is particularly felt in those countries where, after World War Two, the socialist order was established, as well as in those countries that accepted the idea of the “welfare state”. Giving up this humanistic legacy of care for the public good has manifested its faults during the collapse of the public healthcare systems during the COVID-19 pandemic, especially in Italy and Spain.

However, it is not only public healthcare that has been destroyed by the action of the ruthless market forces. The same situation is with the state-run education system which has been devastated to a large extent, particularly in the countries undergoing transition. Leaving the educational institutions to the action of the blind market forces has mostly contributed to such devastation. Enlightening-humanistic motivation has been suppressed while the profit motive has become dominant. Instead of taking care of education as a public commodity, the state has given it up – to a large extent – to the market. The situation with textbooks in Serbia illustrates it quite well. Serbia is *colonized by textbooks*, while foreign companies through which such colonization is being conducted are mostly located in Germany, Slovenia and Croatia, and controlling over 80% of the primary school textbook market. A textbook as a basic didactic instrument has been disputed since the very principles of science, uniformity and availability to everyone have been brought into question. Not only the parents are exploited by being forced to pay high prices for those books and not only enormous profits generated from textbook sales are going out of the country, but there is also a direct value influence being exerted on young generations in Serbia. That is the main reason why it is necessary to regulate the conditions of textbook production, to put textbook publication as a public authorization at least for the identity subjects in charge of the Institute for Textbooks as the state-run textbook publisher in Serbia and, as soon as possible, to make textbooks free to all students and schoolchildren in Serbia, first of all to those attending compulsory primary school. In that case, textbooks would regain their

¹⁸ uros.suvakovic@uf.bg.ac.rs

¹⁹ This paper is the result of the scientific-research work of the Teacher Education Faculty, the University in Belgrade, financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

humanistic-enlightening meaning and cease to be commodities like anything else placed in the market.

Key words: school textbooks, market, profit, value influence, role of the state.